

КОНСОЛІДАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

М. Т. Степико

Метою статті є аналіз феномену та можливостей консолідації української нації задля згуртування навколо вирішення проблем, що назріли, та ефективної відповіді на виклики історії. Очевидно, що консолідація – центральний чинник ефективності будь-якої соціальної дії, котра потребує колективного розуму чи колективної наснаги, не кажучи вже про ту або іншу стратегічну мету, досягнення якої просто неможливе без задіяння цього феномену. Консолідація суспільства може бути сильною і слабкою, організованою та стихійною, довгостроковою і тимчасовою, загальнонаціональною та регіональною, конструктивною та деструктивною (радикальною). Під конструктивною консолідацією можна розуміти передусім єдність соціуму на основі спільних цінностей і спільної мети. У сучасних умовах головною метою консолідації українського суспільства є об'єднання зусиль усіх його громадян для надання відсічі російській агресії, захисту суверенітету та незалежності держави, її інтеграції до європейських та євроатлантичних структур, досягнення гідного людини добробуту всіх громадян України.

Сучасний український соціум має значний консолідаційний потенціал, незважаючи на амбівалентність прагнень політичних еліт, диференціацію суспільства не тільки за економічним статусом, а й за світоглядними, геополітичними та ціннісними установками, пріоритет для багатьох громадян регіональної ідентичності над ідентичністю загальнонаціональною, низьку довіру громадян до владних, економічних і правових інститутів, мовні та культурні суперечності тощо. Потенціал консолідації українського суспільства має три основні контексти: ідентифікаційний, державотворчий, людиноцентричний. Ідентифікаційний контекст консолідації виявляється насамперед як позитивне ставлення до своєї нації-держави, відторгнення ідеї федералізації країни та практик регіонального сепаратизму, який особливо активізувався в Україні наприкінці 2013 – на початку 2014 років.

Упродовж періоду, що минув з часу Революції гідності та початку неоголошеної війни РФ проти України, консолідаційні процеси в українському суспільстві зумовили радикальне зміцнення української національної ідентичності. За останні роки в країні значно зріс рівень патріотизму, підтримка європейського курсу держави. Прозахідний та проукраїнський вектори є сьогодні однозначно домінуючими в суспільстві. Проте потенціал формування української ідентичності ще не вичерпано.

Ключові слова: консолідація, види та контексти консолідації (ідентифікаційний, державотворчий, людиноцентричний), конфліктогенність та толерантність суспільства, соціальний оптимізм, зміст та цілі консолідації.

Степико Михайло Тимофійович – доктор філософських наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, головний науковий співробітник відділу гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень

Mykhailo Stepko

THE CONSOLIDATION POTENTIAL OF THE UKRAINIAN NATION

The purpose of the article is to analyze the phenomenon and the possibilities of consolidation of the Ukrainian nation for the sake of rallying around solving urgent problems and effectively responding to the challenges of history. It is obvious that consolidation is the central factor of the effectiveness of any social action, requiring collective intelligence and collective aspiration, not to mention a strategic goal, the achievement of which is impossible without activating this phenomenon. Consolidation of society can be strong and weak, organized and spontaneous, long-term and temporary, nationwide and regional, and constructive or destructive (radical). Constructive consolidation can be understood primarily as the unity of society based on common values and a common goal. In modern conditions, the main aim of consolidating Ukrainian society is to unite the efforts of all the citizens to rebuff Russian aggression, protect the sovereignty and independence of the state, to integrate Ukraine into European and Euro-Atlantic structures, and achieve a decent human well-being for all Ukrainian citizens.

Modern Ukrainian society has a significant consolidation potential despite the ambivalence of aspirations of political elites, the differentiation of society not only by economic status, but also by ideological, geopolitical and value orientations, priority for many citizens of regional identity over national identity, a low level of people's trust in government, economic and legal institutions, linguistic and cultural contradictions, and the like. The potential of consolidation of the Ukrainian society has three main contexts: identification, state, person-centered. The identification context of consolidation reveals primarily as a positive attitude towards its nation-state, rejection of the idea of federalization of the country and the practices of regional separatism, which was particularly active in Ukraine in late 2013 and early 2014.

In the years that have passed since the Revolution of Dignity and the start of the undeclared war of the Russian Federation against Ukraine, the consolidation processes in Ukrainian society led to a radical strengthening of Ukrainian national identity. In recent years, the level of patriotism in the country has significantly increased, and the support of the European course of the state has increased too. Pro-Western and pro-Ukrainian vectors are now uniquely dominant in Ukrainian society. At the same time, the potential for the formation of Ukrainian identity has not yet been exhausted.

Keywords: consolidation, types and contexts of consolidation: identification, state building, person-centered; conflict potential and tolerance of society, social optimism, content and goals of consolidation.

Визначальною передумовою цивілізаційного поступу будь-якої нації є її консолідація задля ефективної відповіді на виклики історії та згуртування навколо вирішення назрілих проблем у тих або інших сферах суспільного буття. Національну консолідацію можна розглядати передусім як єдність соціуму на основі спільних цінностей і спільної мети. Свого часу саме консолідація нації дозволила США у XIX ст. завершити громадянську війну, а в XX ст. – подолати Велику депресію, Франції – відстояти свою ідентичність і досягти економічного й соціального процвітання, Німеччині та Японії – відродитися після поразки в Другій світовій війні і стати на шлях світового лідерства у низці інноваційних галузей науки й техніки. У політиці Європейського Союзу соціальна консолідація розглядається як пріоритетна мета, мірило політики, засіб економічного розвитку, спосіб подолання маргіналізації населення [1].

Осмислення феномену консолідації, його впливу на демократичний та інноваційний розвиток України потребує відповідної мето-

дології. На думку С. Пирожкова, такою методологією може бути *потенціалізм*. Основний його принцип – оцінювання можливостей, закладених у тій чи іншій системі, що за відповідних умов можуть бути реалізовані [2].

Консолідація – центральний чинник ефективності будь-якої соціальної дії, що потребує колективного розуму чи колективної насаги, не кажучи вже про ту або іншу стратегічну мету, досягнення якої просто неможливе без задіяння цього феномену.

Консолідація суспільства є одночасно і чинником і ознакою суспільного прогресу. Очевидно, що кожне суспільство як певна соціокультурна цілісність має той або інший рівень консолідованості. Розділення суспільства ще не означає катастрофи. Сьогодні важко знайти країну, в якій суспільство не було б поділене за соціальними, етнічними, політичними, релігійними та іншими ознаками. Але в багатьох із таких країн завдяки політичним, державним і культурним компромісам зберігається національна єдність. Прикладами таких суспільств

є Канада, Мексика, Бельгія, Велика Британія включно з Північною Ірландією, Індія з її мусульманською частиною, Іспанія з країною Басків, Італія з її Півднем і Північчю та інші країни.

Консолідація суспільства може бути сильною і слабкою, організованою і стихійною (футбольні фанати), довгостроковою і тимчасовою, загальнонаціональною та регіональною. Крім того, консолідація може бути конструктивною та деструктивною (радикальною). Консолідація суспільства може також розглядатись і використовуватись як суто політична технологія, тобто інструмент для маніпулювання ситуацією, настроями населення, особливо під час виборчих кампаній. Найвищий рівень консолідованості нації – це революція. В Україні так було й під час Помаранчевої революції, те саме ми спостерігали й при перебігу подій Революції гідності.

Як свідчить практика, сучасний український соціум має значний консолідаційний потенціал попри амбівалентність прагнень політичних еліт, диференціацію суспільства не тільки за економічним статусом, а й за світоглядними, геополітичними та ціннісними установками, пріоритет для багатьох громадян регіональної ідентичності над ідентичністю загальнонаціональною, низьку довіру громадян до владних, економічних і правових інститутів, мовні та культурні суперечності тощо.

Однак до російської агресії 2014 р., як засвідчують деякі експерти, консолідація українського суспільства, за оцінками громадян України, була на доволі низькому рівні (1,5 бала). Зауважимо: переважна більшість експертів (81 %) вважають, що інноваційний розвиток суспільства (ІРС) без його консолідації взагалі неможливий [3].

Гбридна війна – фактична агресія проти України з боку Росії – кардинально змінила ситуацію. Сьогодні в країні загалом 83 % громадян вважають себе патріотами Вітчизни і тільки 10 % – ні. Причому патріотичні почуття переважають у респондентів з усіх регіонів: про це засвідчили 88 % опитаних у Західній Україні, 84 % – у центральних областях, 83 % – у Східній і 77 % – у Південній Україні [4].

Проте війна не лише посприяла політичній консолідації української нації, а й загострила та унаочнила глибокі цивілізаційні, ідентичнісні й ціннісні поділи, які в Україні завжди існу-

вали та які, власне, й уможливили для Росії порівняно легку анексію Криму, окупацію частини Донбасу й інфікування значної частини громадян України антиукраїнською пропагандою. Навіть в умовах неоголошеної Росією війни, котру 70 % опитаних українців усвідомлюють саме як війну, російська держава залишається «близькою» для 54 % наших співвітчизників (у т. ч. для 20 % з них – «дуже близькою»); російська культура – «близькою» або «дуже близькою» для 66 % опитаних [5].

Це – свідчення того, що в українському суспільстві практично немає потужної системи культурного розпізнавання «свій – чужий», чимало українців не бачать демаркаційної лінії між українським і російським, на що й робив ставку Кремль у період намагань створити т. зв. «Новоросію». Ця особливість уможлилювала продукування пропагандистсько-політичних проектів на кшталт «одного народу», «братського союзу», «єдиного простору» тощо. Задля недопущення усвідомлення об'єктивного існування міжкультурної демаркаційної лінії сьогодні, як і вчора, в Україні працює потужний московський і промосковський «культурний фронт». У його авангарді перебувають телеканали «NewsOne» та «Інтер», друковані видання, FM-радіостанції та інтернет-ресурси. Адже Кремль розуміє, що культурне панування є запорукою панування політичного, економічного та ідеологічного. Культурно колонізовані народи легко сприймають усі інші різновиди колонізації, не вбачаючи в них великої шкоди, оцінюючи це як природний і загалом позитивний процес. Та оскільки міф «єдності культур» в Україні поки що не зазнав остаточної поразки, він і надалі впливає на суспільство.

Розглянемо основні контексти консолідації українського суспільства, а саме: ідентифікаційний, державотворчий та людиноцентричний.

Ідентифікаційний контекст консолідації виявляється насамперед як позитивне ставлення до своєї нації-держави, відторгнення ідеї федералізації країни та практик регіонального сепаратизму, який особливо активізувався в Україні наприкінці 2013 – на початку 2014 років.

Сепаратизм – потенційно присутнє в будь-якому державному утворенні явище, що активізується в певних умовах під впливом різних груп факторів, пов'язаних з політичною та соціокультурною трансформацією суспільства, істотним ослабленням або посиленням цен-

тральної влади. Проте аналіз сепаратистських практик в Україні за роки незалежності (навіть у Криму та на Донбасі) дає підстави стверджувати, що вони не є наслідком діяльності потужних регіональних рухів чи організацій, які спираються на суттєву підтримку населення. Натомість їх можна охарактеризувати як гібридні операції, що мають на меті продемонструвати слабкість Української держави, або як засіб тиску на позицію центральної влади з боку суміжних держав та частини регіонального політичного істеблішменту.

Треба зазначити, що протягом років, які минули з часу Революції гідності та початку неоголошеної війни РФ проти України, консолідаційні процеси в українському суспільстві привели до радикального зміцнення української національної ідентичності. За результатами спільного дослідження Київського міжнародного інституту соціології (КМІС), Соціологічної групи «Рейтинг», Центру соціальних і маркетингових досліджень (СОЦІС) та Центру Разумкова, що проходило в березні 2017 р., частка громадян України, які декларують свою українську національну ідентичність, становила 90,6 % [6].

За останні роки в Україні значно зріс рівень патріотизму, підтримка європейського курсу держави. Прозахідний та проукраїнський вектори є сьогодні однозначно домінуючими в суспільстві. Так, не менше половини опитаних відповіли, що хочуть, аби їхні діти жили в Україні, ще третина обрала б для місця їхнього проживання Європейський Союз, 7 % – США і лише 2 % – Росію. Ця тенденція (з невеликими відмінностями) притаманна мешканцям усіх областей України.

Постійно зростає також кількість прихильників української мови як єдиної державної. Сьогодні у цьому впевнені вже 61 % опитаних (у 2014 р. таких було 47 %). Ще 20 % респондентів стверджують, що російській мові можна надати статус офіційної в окремих регіонах, 15 % висловилися за надання російській мові статусу державної. З усіх опитаних 47 % заявили, що використовують вдома для спілкування українську мову, 29 % – як українську, так і російську, 24 % – російську, 1 % – іншу мову [7].

Проте потенціал формування української ідентичності ще не вичерпано. Так, згідно із соціологічними опитуваннями Центру Разумкова за 2016 р., в ієрархії ідентичностей найбільш важ-

ливим для громадян України і нині залишається їхня позиція в сім'ї. Друге–четверте місця посідають такі показники ідентичності людини, як-от її нинішня чи попередня професія, вікова група (а значить, і стан здоров'я, працездатність), гендерна належність (що теж впливає на характер зайнятості). І лише п'яту позицію в ієрархії цінностей посідає ідентифікація себе як громадянина України. Шосту та сьому позиції посідають ознаки «національність» і «належність до України як країни, у якій я живу». Останні три місця в ієрархії цінностей посідають: класова належність; релігійна належність чи ставлення до релігії; політичні симпатії до певної партії, групи чи руху [8].

Окрім того, ще й сьогодні близько 7 % опитаних респондентів мають радянсько-пострадянську, європейську, космополітичну (громадянин світу) ідентичність. Ще 30 % учасників опитування ідентифікували себе з місцем проживання – містом або районом (малою батьківщиною) [9].

Для багатьох мешканців Криму та Донбасу українська ідентичність виявилася взагалі неприйнятною. А зараз кремлівськими політтехнологами ОРДЛО використовуються як майданчик для нівеляції загальнонаціональної ідентичності громадян України, пропаганди ідей, спрямованих на поглиблення існуючих регіональних, культурно-історичних, ідейно-світоглядних «ліній розколу» в українському суспільстві. При цьому активно пропагується «мова ненависті», тиражуються негативні етнічні, мовні, расові, гендерні, конфесійні стереотипи, які перешкоджають налагодженню діалогу та порозумінню між мешканцями різних областей України. На думку Е. Джапарової, громадянами «ЛНР» чи «ДНР» на окупованих територіях вважають себе 18 %. Більшість людей на цих територіях (78 %) кожного дня живуть в атмосфері небезпеки [10].

Можна сказати, що за час існування України у складі СРСР та за відсутності цілеспрямованої політики українізації за часів незалежності в країні виникли далекі від української ідентичності цілі *регіональні анклав* громадян із власними характерними рисами: російською або іншою мовою та культурою, символікою, героями та антигероями, ціннісними орієнтаціями, звичаями, традиціями тощо.

Як свідчать соціологічні опитування, третина респондентів продовжують жалкувати про

розпад у 1991 р. Радянського Союзу, проте 55 % – не мають ностальгії за СРСР. Найбільше тих, хто сумує за минулим, – у південних та східних областях, найменше – у західних областях України. Ностальгія за СРСР корелюється в регіональному розрізі з кількістю тих, хто не підтримує вступ до НАТО [7].

Така ж різниця поглядів виявляється й у ставленні до проголошення незалежності України. Найбільше тих, хто підтримує проголошення незалежності України, на Заході (93 %), у Центрі серед опитаних таких 76 %, на Півдні – 66 %, на Сході – 64 %. Водночас в останніх двох макрорегіонах кількість тих, хто має протилежну думку, становить 21–22 %. Причому, чим молодші респонденти та чим вищий рівень їхньої освіти, тим вищий серед них рівень підтримки проголошення незалежності України [11].

Те саме простежується й у ставленні учасників опитування до інших подій історії України. Так, під час опитування, проведеного Соціологічною групою «Рейтинг» у вересні 2017 р., на запитання про необхідність визнання Голодомору актом геноциду українців у Західному регіоні «за» висловилися 91 % респондентів, у Центрі – 84 %, на Півдні та Сході відповідно 65 та 56 % [12].

Половина респондентів у Центрі підтримують визнання ОУН та УПА стороною, що воювала під час Другої світової війни за свободу України. Водночас майже половина мешканців Сходу та Півдня України не підтримують ідею визнання національно-повстанського руху. Молодші за віком чоловіки, мешканці сіл, особи з вищою освітою та україномовні більше схильні до підтримки визнання ОУН та УПА, аніж інші категорії громадян [13].

На Заході спостерігається позитивне ставлення, особливо серед респондентів з високим рівнем освіти, до відомих українців – М. Грушевського, І. Мазепи, С. Бандери та С. Петлюри, тоді як на Сході констатується позитивне ставлення до історичних постатей дорадянських та радянських часів: Петра І, В. Леніна та Й. Сталіна. Причому, що нижчий рівень освіти респондентів, то більш виражене їхнє позитивне ставлення до В. Леніна та Й. Сталіна [14].

Очевидно, що у найбільш загальному вимірі нація має консолідуватися навколо цінностей українства або національної ідеї. Так, напри-

клад, вважали чотири п'ятих (81 %) учасників спеціального дослідження, проведеного в 2016 р. Центром Разумкова. З тим, що така ідея потрібна, згодні більшість опитаних у кожному регіоні (від 67 % – на Півдні до 91 % – на Заході країни) [8].

Проте треба визнати, що реалізація національної ідеї може мати різний зміст і значення. Реалізація національної ідеї як ідеологічного та політичного гасла, що може зробити Україну незалежною та суверенною, була здійснена в серпні 1991 р. Відтак розмови про цей зміст національної ідеї на 27-му році незалежності, тим паче твердження про те, що ця ідея «не спрацювала», видаються принаймні чимось штучним, відділеним від реальних потреб розвитку суспільства. Сьогодні доцільніше говорити про соціально-економічний зміст національної ідеї. Тому визначальною засадою української мрії сьогодні повинен стати її соціально-економічний зміст – заможність та благополуччя всіх громадян України, а також шляхи їх досягнення.

Разом з тим, треба пам'ятати й слова С. Бандера: «Коли поміж хлібом і свободою народ обирає хліб, він зрештою втрачає все, в тому числі хліб. Якщо народ обирає свободу, він матиме хліб, вирощений ним самим і ніким не відібраний».

Важливим чинником національної консолідації є проблема формування спільної історичної пам'яті (символів, міфів тощо), подолання стану «травмованої історичної пам'яті» [15], що має значний дезінтегративний потенціал.

Розвиток і зміцнення історичної пам'яті, яка є першоосновою громадянської самоідентифікації, національної ідентичності та єдності – багатогранний безперервний процес. У суспільстві, як уже йшлося, неоднаково трактуються основні віхи української історії – наприклад, різняться оцінки Переяславської ради, діяльності ОУН та УПА, Голодомору, тоталітарних репресій тощо. Не вирішений у загальнонаціональному форматі конфлікт інтерпретацій минулого й далі перешкоджає громадянській єдності. На часі – очищення підручників від негативних нашарувань імперської та радянської доби. Подолання наслідків багатовікового зросійщення українців не відбудеться «само по собі», цей процес потребує цілеспрямованої політики з боку центральної та регіональної влади.

Державотворчий контекст суспільної консолідації опосередковує існуючу модель комунікації суспільства та держави на основі взаємодовіри. Цілком очевидно, що проблеми довіри до влади, єдності держави та суспільства, забезпечення його злагодності та стабільності були актуальними у всі часи, є вони актуальними й сьогодні. Про те, що належної комунікації між громадянським суспільством і владою в Україні не існувало всі 27 років незалежності, свідчить надзвичайно низький рівень інституційної довіри, тобто довіри до органів влади, офіційних осіб, установ, політичних партій і рухів, громадських об'єднань, соціальних програм, заходів тощо, яка є і філософією життя, і визначальним критерієм цієї консолідації.

Наприклад, за п'ятибальною шкалою середній бал довіри до президента був 2,1, Верховної Ради – 1,9, Уряду України – 1,9, місцевих органів влади – 2,5, прокуратури – 2,0, судів – 2,0 [16].

Консолідація суспільства та держави неможлива без ідеології національного державотворення, зрозумілої для більшості громадян країни, яка не тотожна політичним проектам чисельних партій, котрі часто незрозуміло що відстоюють. Означене повністю узгоджується із частиною 2 статті 15 Конституції України, що якраз і заперечує засадничу роль будь-якої партійної ідеології в державному будівництві. Внутрішньополітичний та зовнішньополітичний контекст ідеології національного державотворення визначатиме, з одного боку, роль і місце нації та української культури у державному будівництві, з іншого – гарантії реалізації прав та свобод громадян безвідносно до їхньої етнічної належності, ціннісних орієнтацій та віросповідань.

Відсутність національного самовизначення держави має сьогодні своїм наслідком, окрім усього іншого, те, що російські окупанти для більшості українців і досі залишаються, якщо не братами, то ворогами «через непорозуміння». Як писав В. Липинський у своєму 16-му листі до братів-хліборобів, «коли відродження націй відбувається без національного ідеалізму, без любові до цілої нації в усіх її клясах і групах, то внаслідок того з самого поняття нації викидається весь його живий творчий зміст. Остається тільки форма – мертва шкарлупина без зерна» [17].

Загалом на нинішньому етапі розвитку української нації найважливішою проблемою є поєднання розуміння «хто ми є?» та відповідь на запитання: «Що нас поєднує і як ми вирішуємо загальні політичні та соціально-економічні проблеми?» Хоча засадою цього є органічне поєднання досконалих механізмів соціокультурного відтворення та своєчасного, в інтересах усіх громадян країни, вирішення життєвих проблем на основі перевірених часом ефективних стратегій. Це означає, що проблематика соціальної політики (соціальної держави) в умовах посилення демократизації суспільно-державного життя повинна посідати одне із центральних місць у діяльності держави, оскільки саме від її ефективного здійснення чи не найбільшою мірою залежить соціальний спокій, а відтак і цивілізаційний поступ суспільства.

Онтологічною передумовою всякої консолідації є *співбуття*. У своєму існуванні людина виявляється суцільно оточеною речами й знаками – продуктами діяльності інших людей, а її буття виявляється суцільно опосередкованим, але саме тому воно є суцільним співбуттям з іншими людьми – близькими й далекими, живими й померлими, жаданими й чужими, сучасниками й нащадками. Тому визначальним чинником всякої суспільної консолідації, у т. ч. національної, є *людиноцентризм* як теорія й практика гуманістичного суспільства та бажана мета всіх розвинених країн.

Методологія дослідження людиноцентризму має ґрунтовну концептуальну розробку як у вітчизняному, так і в зарубіжному теоретичному дискурсі. Сюди перш за все слід віднести концепцію «сродної праці» Г. Сковороди та його ж «філософію серця», яку в подальшому розробляли П. Юркевич, П. Куліш, Д. Чижевський, Б. Вишеславцев та ін. У зарубіжному суспільствознавстві це насамперед концепція основоположника онтологічної герменевтики та екзистенціалізму німецького філософа М. Гайдеггера про тотожність буття-у-світі співбуття (в іншого німецького герменевта Г.-Г. Гадамера – «співжиття»). Людина «сутнісно сама по собі є співбуттям», оскільки екзистує як буття «з іншими», «до інших», «буття-одне-з-одним», «заради-інших» тощо, що виявляється у мودусах роботи, неробства, самотності, байдужості, чужості, розлуки та ін. При цьому співбуття можливе навіть із мертвими (як «уже-не-присутніми»).

Центральним поняттям учення італійського філософа Н. Аббаньяно є не екзистенція, а ко-екзистенція (дослівно – співіснування), яка витлумачується як сукупність відносин між людьми, що править за основу людських цінностей.

Осмислення людського буття як співбуття в контексті поняття «зустріч» («філософія зустрічі») пов'язують з іменами М. Бубера, Ф. Ебнера, С. Франка. «Філософія зустрічі» зосереджується на єдиній, але винятково змістовній комунікації – відношенні «Я і Ти».

Отже, «бути» для людини означає «бути-у-світі», а значить уміти «співбути» з іншими людьми та спільнотами, зокрема й людьми іншої національності, етнічності чи субетнічності. У тоталітарному суспільстві така консолідація зумовлена «згори», завжди обґрунтована ідеологією «єдино правильних» цінностей і жорсткою конфронтацією з тими, хто їх не поділяє. Консолідаційні процеси в демократичному суспільстві зумовлені ціннісним плюралізмом і спільністю мети, яка не передбачає антагоністичного ставлення до опонента. Тому людиноцентрична консолідація нації передбачає толерантність до позиції «іншого» та відстоювання своєї позиції не за допомогою прихованих чи явних маніпуляцій, а в публічних діалогах, де поважаються гідність опонента, його право на світоглядну позицію та істину.

Такий потенціал консолідації нації в Україні ще далеко не вичерпаний. Так, згідно із результатами моніторингу в 2016 р. за семибальною шкалою середній індекс національної дистанційованості (ІНД) громадян України стосовно різних етносів (за винятком українців, білорусів та української діаспори) був досить суттєвим – більше 4 балів. Це означає, що громадяни не готові допустити представників іншої національності до сфери міжособистісного спілкування як членів родини, близьких друзів, сусідів. Та згодні їх допустити до сфери соціального спілкування як колег: «нехай живуть в Україні, але контакти з ними є небажаними». До таких етносів належать чеченці (середній ІНД становить 6,2), роми (середній ІНД – 5,9), турки (середній ІНД – 5,3), румуни (середній ІНД – 5,1), молдавани (середній ІНД – 4,9), угорці (середній ІНД – 4,9), євреї (середній ІНД – 4,7), грузини (середній ІНД – 4,6), кримські татари (середній ІНД – 4,5), росіяни (середній ІНД – 4,6), поляки (середній ІНД – 4,4) [16].

Усе вищевикладене дозволяє зробити висновок: у масовій міжнаціональній свідомості українців продовжує зберігатися значний рівень дистанційованості, національної ізольованості та ксенофобії, що можна пояснити наявними у масовій свідомості асоціаціями з воєнними конфліктами, терористичними актами.

Людиноцентричний вимір національної консолідації похідний від зниження потенціалу конфліктованості суспільства. Як «напружену» ситуацію в країні в 2016 р. оцінювали 52,5 % опитаних та як «критичну, вибухонебезпечну» – 38,5 % респондентів. Разом з тим, готових особисто взяти участь у несанкціонованих мітингах і демонстраціях виявилось тільки 4,8 % опитаних, незаконних страйках – 2,9 % [16]. Отже, загальним трендом є зменшення потенціалу конфліктності. Але це зовсім не дає підстав для загальної характеристики ситуації як потенційно безпечної, хоча від критичної фази протистоянь суспільство поступово повертається до стану «тривалого напруження».

Вагомим чинником національної консолідації є утвердження в суспільстві соціального оптимізму. На сьогодні специфіка української історичної пам'яті, та й взагалі українського соціуму, полягає в тому, що в ньому домінує соціальний песимізм. Його діапазон широкий: від історії військових поразок далекого минулого до негараздів в економіці, політиці сучасності [18].

Але пафос перемог чи, навпаки, поразок, їхніх передумов – це та стартова позиція, яка визначає налаштованість нації на пошук причин невдач «своїх» або ж, навпаки, – з'ясування запоруки перемог і звершень. У цьому контексті тривала бездержавність негативно позначилася на домінантних тенденціях концептуалізації історії України. Одна з важливих рис останньої, як вважають деякі вітчизняні дослідники, – це пафос трагізму. З цього приводу О. Слоньовська, наприклад, стверджує: на сучасному етапі домени української нації (Наука, Історія, Мова, Армія, Сім'я, Любов) функціонують в історії на тлі мазохістського підходу до її осягнення. Він проявляється в зосередженні уваги не на перемогах, а, навпаки, – на зазнаних у різний час поразках [19].

Оптимістичне сприйняття дійсності є не тільки причиною того, що щасливі люди довше живуть, продуктивніше працюють і більше

заробляють, є добропорядними громадянами, а слугують певною матрицею оцінювання стану й тенденцій розвитку культури, бо, як би ми не ставилися до суб'єктивності світовідчуття людини, саме тут формуються смисли та мотивації її діяльності та буття. На жаль, за «індексом щастя» Україна обіймає 138-ме місце між Суданом і Того. Порівняно з минулим роком (132-ге місце) цей показник нижчий на 6 пунктів. Відповідно в 2016 р. це було 123-ге, у 2015 р. – 111-ге, у 2013 р. – 87-ме місця [20].

Очевидно, що консолідація суспільства не може відбуватися заради самого процесу консолідації (від *латин.* consolidation) – об'єднання, зміцнення, згуртування окремих осіб, груп, організацій для досягнення певних загальних цілей. Загалом неможливо чітко визначити початок консолідації. Цей процес може бути порівняно короткостроковим, а може тривати досить довго, розтягнувшись на десятиліття. Коли йдеться про консолідацію суспільства, нації, певної країни, передусім треба усвідомлювати її сенс і цілі, які в кожного суспільства різні, ураховуючи його історичний досвід та виклики сучасності.

У сучасних умовах основними цілями консолідації українського суспільства є об'єднання зусиль усіх його громадян для надання відсічі російській агресії, захисту суверенітету та незалежності держави; її інтеграції до європейських та євроатлантичних структур; досягнення гідного людини добробуту для всіх громадян України.

Важливою метою консолідації українського суспільства є його цивілізаційна модернізація на основі балансу традицій та інновацій, причому перевага традицій не є показником нормального стану суспільства, оскільки традиції не будуть зберігатися без відновлення. Досвід країн Південно-Східної Азії засвідчив, що вони (особливо Японія і Таїланд) відмовились від двох традиційних моделей модернізації (вестернізації і «наздоганяючої» моделі) і зро-

били економічний та соціальний стрибок, використовуючи західні технології (та досягнувши їх рівня) і спираючись на власні соціокультурні основи, які донедавна вважалися перешкодою для модернізації. Внаслідок цього було здійснено не просто перехід до західної сучасності, а досягнуто конкурентоспроможності із західним світом, що зумовило зближення антагоністичних рис традиційного та сучасного суспільств. Очевидно, цей досвід може бути використаний Україною.

Надзвичайно позитивну роль в об'єднанні суспільства уже для країн Центрально-Східної Європи (ЦСЄ) відіграв проект «спільного майбутнього», ґрунтований на позапрагматичних цінностях та інтересах. Привабливість ідеї «повернення до Європейської цивілізації» дозволила консолідувати політичні еліти і населення навколо певної програми перетворень і витримати болісну «шокову терапію». Підвищення інноваційної культури суспільства, готовність суспільної й індивідуальної свідомості до інноваційної діяльності в усіх сферах життя суспільства (соціальної, економічної, політичної, наукової й техніко-технологічної), участі в них і прийняття нового як цінності є умовою прогресу.

В цілому перед державною владою, політичним та економічним істеблшментом України, перед усією інтелектуальною частиною суспільства стоїть невідкладне завдання – запобігання негативній консолідації у її протестних і руйнівних формах і досягнення конструктивної консолідації як згуртованості навколо спільних цінностей та спільної мети на демократичних та гуманістичних засадах. Основу для єднання жителів України респонденти найчастіше вбачають у спільному розумінні майбутнього держави (62 %), розв'язанні спільних проблем сьогодення (59 %), ставленні до історичного минулого (43 %). Ще 22 % опитаних вважають, що основою національного єднання можуть виступати спільна державна мова та спільний ворог [21].

Список використаних джерел

1. Вітте Л. Європейська соціальна модель і соціальна згуртованість: яку роль відіграє ЄС? / Фонд імені Фрідріха Еберта, Регіон. Представництво в Україні та Білорусі. – К., 2006. – С. 37–42.
2. Пирожков С. Трудовой потенциал в демографическом измерении. – К. : Наук. думка, 1992. – С. 9.
3. Петрушина Т. Соціокультурний потенціал інноваційного розвитку українського суспільства // Українське суспільство 1992–2013 : соц. моніторинг. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2013. – 72 с. – С. 357–359.

4. В случае вторжения России каждый седьмой украинец уйдет добровольцем в армию, каждый десятый – в партизаны, – опрос [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://atn.ua/obshchestvo/v-sluchae-vtorzheniya-rossiikazhdyy-sedmoj-ukrainec-uydet-dobrovolcem-v-armiyu-kazhdyy>
5. Kulyk V. National Identity in Ukraine: Impact of Euromaidan and the War // *Europe-Asia Studies*. – 2016. – Vol. 68. – No. 4.
6. Гринів І., Чех М. Національне питання: Україна як Європа [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. Україна. – 2017. – 17 черв. – Режим доступу : https://dt.ua/internal/nacionalne-pitannaukrayina-yak-yevgora-245832_.html
7. Настрої та очікування українців: регіональні особливості [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ratinggroup.ua/research/ukraine/nastroeniya_i_ozhidaniya_ukraincev_regionalnye_osobennosti.html
8. Особливості ідентичності громадян України: проблеми та перспективи консолідації суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://razumkov.org.ua/upload/Identi-2016.pdf>
9. Вважають себе громадянами ЄСРБ близько 3 % українців [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://dt.ua/UKRAINE/vvazhayut-sebe-gromadyanami-srsr-blizko-3-ukrayinciv-231941_.html
10. «Заглушки» і дотації ТБ: у МІП розглядають три стратегії щодо окупованого Донбасу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.5.ua/suspilstvo/zahlushky-i-dotatsii-tb-u-mip-rozghliadaiut-try-strategii-shchodo-okupovanoho-donbasu-151379.html>
11. Патріотичні настрої українців [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ratinggroup.ua/research/ukraine/patrioticheskie_nastroeniya_ukraincev.html
12. Динаміка ставлення до Голодомору: листопад 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ratinggroup.ua/research/ukraine/dinamika_otnosheniya_k_golodomoru_noyabr_2017.html
13. До Дня захисника України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ratinggroup.ua/research/ukraine/ko_dnyu_zaschitnika_ukrainy.html
14. Ставлення до окремих історичних постатей та процесу декомунізації в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ratinggroup.ua/research/ukraine/otnoshenie_k_otdelnym_istoricheskim_lichnostyam_i_processu_dekommunizacii_v_ukraine.html
15. Нагорна Л. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань. – К., 2011. – С. 11.
16. Результати національних щорічних моніторингових опитувань 1992–2016 років [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/dodatki2016.pdf>
17. Липинський В. Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму, писані в 1919–1926 р. [Електронний ресурс]. – Відень, 1926. – 627 с. – Режим доступу : <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/3615/file.pdf>
18. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації : монографія. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – С. 498.
19. Слоновьовська О. Слід невліовимого Протея : (міф України в літературі української діаспори 20-х – 50-х років ХХ століття) : [монографія] / Ольга Слоновьовська ; наук. ред. М. М. Ільницький. – Вид. 2-ге. – Івано-Франківськ : Плай ; Коломия : Вік, 2007. – 684 с. – С. 441.
20. Україна опинилася на 138-му місці зі 156 країн за рівнем щастя [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zik.ua/news/2018/03/16/ukraina_opynylasya_na_138mu_mistsi_zi_156_krain_za_rivnem_shchastyu_1285943
21. Консолідація українського суспільства: шляхи, виклики, перспективи : інформ.-аналіт. матер. до Фахової дискусії 16 грудня 2016 р. – К., 2016. – С. 11.

References

1. Vitte, Lotar. (2006). *Yevropeiska sotsialna model i sotsialna zghurtovanist: yaku rol vidihraie Yes? [The European Social Model and Social Cohesion: What Role Does the EU Play?]*. Kyiv: Fond imeni Fridrikha Eberta, Rehion. Predstavnytstvo v Ukraini ta Bilorusi (pp. 37–42) [in Ukrainian].
2. Pyrozhekov, S. (1992). *Trudovoi potentsyal v demograficheskoy izmerenii [Labor potential in the demographic dimension]*. Kyiv: Naukova dumka (p. 9) [in Russian].
3. Petrushyna, T. (2013). Sotsiokulturnyi potentsial innovatsiinoho rozvytku ukrainskoho suspilstva [Socio-cultural potential of innovation in the development of Ukrainian society]. In: *Ukrainske suspilstvo 1992–2013: sots monitoringh*. Kyiv: Instytut sotsiologii NAN Ukrainy (pp. 357–359) [in Ukrainian].
4. V sluchae vtorzheniya Rossii kazhdyy sedmoi ukrainets uidet dobrovolcem v armiiu, kazhdyy desiatyi – v partizany, – opros [In the event of Russia's invasion, every seventh Ukrainian will volunteer to join the army, every tenth will become partisan, – poll]. (n.d.). *atn.ua*. Retrieved from <http://atn.ua/obshchestvo/v-sluchae-vtorzheniya-rossiikazhdyy-sedmoj-ukrainec-uydet-dobrovolcem-v-armiyu-kazhdyy> [in Russian].
5. Kulyk, V. (2016). National Identity in Ukraine: Impact of Euromaidan and the War. *Europe-Asia Studies*, Vol. 68, No. 4 [in English].

6. Hryniv, I., Chekh, M. (2017, June 17). Natsionalne pytannia: Ukraina yak Yevropa [National Issue: Ukraine as Europe]. *Dzerkalo tyzhnia. Ukraina. dt.ua*. Retrieved from https://dt.ua/internal/nacionalne-pitanniyaukrayina-yak-yevropa-245832_.html [in Ukrainian].
7. Nastroi ta ochikuvannia ukraintsiiv: rehionalni osoblyvosti [Public mood and expectations of Ukrainians: regional peculiarities]. (n.d.). *ratinggroup.ua*. Retrieved from http://ratinggroup.ua/research/ukraine/nastroeniya_i_ozhidaniya_ukraintsiiv_rehionalnye_osobennosti.html [in Ukrainian].
8. Osoblyvosti identychnosti hromadian Ukrainy: problemy ta perspektyvy konsolidatsii suspilstva [Features of the identity of Ukrainian citizens: problems and perspectives of consolidation of society]. (n.d.). *razumkov.org.ua*. Retrieved from <http://razumkov.org.ua/upload/Identi-2016.pdf> [in Ukrainian].
9. Vvazhaiut sebe hromadianamy SRSR blyzko 3 % ukraintsiiv [Some 3 % of Ukrainians consider themselves as citizens of the USSR]. (n.d.). *dt.ua*. Retrieved from https://dt.ua/UKRAINE/vvazhayut-sebe-gromadyanami-srsr-blizko-3-ukrayinciv-231941_.html [in Ukrainian].
10. «Zahlushky» i dotatsii TB: u MIP rozghliadaiut try stratehii shchodo okupovanoho Donbasu. [“Closures” and TV donations: IDPs consider three strategies for the occupied Donbas]. (n.d.). *www.5.ua*. Retrieved from <https://www.5.ua/suspilstvo/zahlushky-i-dotatsii-tb-u-mip-rozghliadaiut-try-stratehii-shchodo-okupovanoho-donbasu-151379.html> [in Ukrainian].
11. Patriotychni nastoi ukraintsiiv [Patriotic moods of Ukrainians]. (n.d.). *ratinggroup.ua*. Retrieved from http://ratinggroup.ua/research/ukraine/patrioticheskie_nastroeniya_ukraintsiiv.html [in Ukrainian].
12. Dynamika stavlennia do Holodomoru: lystopad 2017 [The trends in public attitudes to Holodomor: November 2017]. (n.d.). *ratinggroup.ua*. Retrieved from http://ratinggroup.ua/research/ukraine/dynamika_otnosheniya_k_golodomoru_noyabr_2017.html [in Ukrainian].
13. Do Dnia zakhysnyka Ukrainy [To the Day of the Defender of Ukraine]. (n.d.). *ratinggroup.ua*. Retrieved from http://ratinggroup.ua/research/ukraine/ko_dnyu_zaschitnika_ukrainy.html [in Ukrainian].
14. Stavlennia do okremykh istorychnykh postatei ta protsesu dekomunizatsii v Ukraini [Attitudes to certain historical figures and the process of de-communism in Ukraine]. (n.d.). *ratinggroup.ua*. Retrieved from http://ratinggroup.ua/research/ukraine/otnoshenie_k_otdelnym_istoricheskim_lichnostyam_i_processu_dekommunizatsii_v_ukraine.html [in Ukrainian].
15. Nahorna, L. (2011). *Sotsiokulturna identychnist: pastky tsinnisnykh rozmezhuvan [Socio-cultural identity: traps of value differences]*. Kyiv (p. 11) [in Ukrainian].
16. Rezultaty natsionalnykh shchorichnykh monitorynhovykh opytuvan 1992–2016 rokiv [Results of national annual monitoring surveys 1992–2016]. (n.d.). *i-soc.com.ua*. Retrieved from <http://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/dodatki2016.pdf> [in Ukrainian].
17. Lypynskiy, V. (1926). Lysty do bratuv-khliborobiv pro ideiu i orhanizatsiiu ukrainskoho monarkhizmu, pysani v 1919–1926 r. [Letters to brothers-farmers on the idea and organization of the Ukrainian monarchy, written in 1919–1926]. Vienna (627 p.). *diasporiana.org.ua*. Retrieved from <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/3615/file.pdf> [in Ukrainian].
18. Kozlovets, M. A. (2009). *Fenomen natsionalnoi identychnosti: vyklyky hlobalizatsii [The phenomenon of national identity: the challenges of globalization]*. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka (p. 498) [in Ukrainian].
19. Slonovska, O. (2007). *Slid nevlovymoho Proteia (mif Ukrainy v literaturi ukrainskoi diaspory 20-kh – 50-kh rokiv XX stolittia) [The elusive Proteus follows: (myth of Ukraine in the literature of the Ukrainian diaspora of the 20's and 50's of the XX century)]*. Ivano-Frankivsk, Play; Kolomyia, Vik (p. 441) [in Ukrainian].
20. Ukraina opynylasia na 138-mu misti zi 156 krain za rivnem shchastia [Ukraine was at 138th place in 156 countries in terms of happiness]. (n.d.). *zik.ua*. Retrieved from https://zik.ua/news/2018/03/16/ukraina_opynylasya_na_138mu_misti_zi_156_krain_za_rivnem_shchastya_1285943 [in Ukrainian].
21. Konsolidatsiia ukrainskoho suspilstva: shliakhy, vyklyky, perspektyvy. Informatsiino-analitychni materialy do Fakhovoi diskusii 16 hrudna 2016 r. [Consolidation of Ukrainian society: ways, challenges, perspectives. Information and analytical materials for the Professional Discussion. December 16, 2016]. (2016). Kyiv (p. 11) [in Ukrainian].